

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Přímá demokracie v politickém systému
Francouzské republiky
Dana Nová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

Přímá demokracie v politickém systému

Francouzské republiky

Dana Nová

Vedoucí práce:

PhDr. Mgr. Petr Jurek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Mgr. Petru Jurkovi Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a čas při konzultování mé práce.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Přímá demokracie	9
2.1	Demokracie obecně	9
2.2	Zastupitelská a přímá demokracie	10
2.3	Moderní teorie přímé demokracie: Jean-Jacques Rousseau	12
3	Instituty přímé demokracie.....	14
3.1	Otázky předkládané k hlasování.....	14
3.2	Referendum.....	15
3.3	Lidová iniciativa	18
3.4	Petice.....	19
3.5	Odvolání.....	20
4	Francouzská referenda.....	21
4.1	Ústavněprávní vymezení	21
4.2	Referenda za 5. republiky	22
5	Srovnání účasti voličů v referendech s účastí v prezidentských volbách a volbách do Národního shromáždění	26
6	Vliv referend na fungování politického systému	33
6.1	Období kohabitace	33
6.2	Referendum z roku 2000 v období kohabitace	35
6.3	Referendum z roku 1992 o Smlouvě o EU	37
6.4	Referendum z roku 2005 o Evropské ústavní smlouvě	39
7	Tematika referend.....	43
8	Závěr	46
9	Seznam literatury	50
10	Resumé	54

1 Úvod

Tématem této bakalářské práce je přímá demokracie v politickém systému Francouzské republiky. Přímá demokracie bývá často považována za nedosažitelný ideál, který mohl být úspěšně aplikován na malé řecké *polis*. Přímou demokracii v čisté formě bychom v současné době nenašli v žádném státě na světě. V současné době lze přímou demokracii definovat jako vůli lidu, která je přímo přenášena do procesu politického rozhodování. V moderních státech jde o doplnění zastupitelské demokracie, prvky přímé demokracie.

Ústava 5. republiky vstoupila v platnost 4. října 1958 a nahradila tak systém 4. republiky z roku 1946. Hlavním z prvků přímé demokracie ve Francouzské republice je institut referenda, který je přímo zakotven v ústavě. Praktickým iniciátorem referenda není v tomto případě lid, ale samotný prezident. Francouzští prezidenti využívají referenda velmi kontrolovaně a ve většině případů jsou si předem jisti jejich výsledkem.

Hlavním cílem této práce je zhodnocení vlivu přímé demokracie na politické dění ve Francouzské republice. Na základě informací ohledně jednotlivých referend se pokusím zhodnotit jejich úspěšnost a vliv na politickou scénu.

V rámci bakalářské práce se zabývám třemi výzkumnými otázkami:

Jsou referenda po stránce volební účasti více úspěšná než prezidentské a parlamentní volby?

Jak a zda vůbec jsou referenda přínosná pro prezidenta a politické strany?

V jakých otázkách a tématech jsou referenda svolávána?

Bakalářskou práci jsem si rozdělila na dvě základní části. V části první se nejprve věnuji krátkému seznámení s pojmem přímá demokracie, a jak tento pojem chápat. Na tuto úvodní část navazuji představením jednotlivých institutů přímé

demokracie a stručně tyto mechanismy vysvětlím. Zde se věnuji především institutu referenda, které je pro mě stěžejním prvkem ve zbytku bakalářské práce.

Ve druhé části práce nejprve uvádím zakotvení institutu referenda ve francouzské ústavě. Na ústavně-právní vymezení navazuji kompletním výčtem referend konaných za 5. republiky. V následující kapitole se věnuji volební účasti referend, prezidentských a parlamentních voleb. V této části využívám ke srovnání tabulky, které nabízejí přehlednější souhrn volebních účastí. Na konci této kapitoly hodnotím a porovnávám získaná data. V další části jsem se zaměřila na tři konkrétní referenda, u kterých jsem se věnovala především jejich vlivu na politické dění. Vybrala jsem si referendum z roku 1992, které se zabývalo přijetím Maastrichtské smlouvy, dále referendum z roku 2000 konané v období kohabitace v otázce délky prezidentského mandátu a poslední referendum z roku 2005 týkající se schválení Evropské ústavní smlouvy. U všech těchto referend uvádím základní informace důležité pro zhodnocení jejich vlivu. V poslední části práce se zabývám tematickým vymezením konaných referend. Z doposud konaných referend definuji tematické okruhy, kterým se referenda věnují. V závěru odpovím na výzkumné otázky, které jsem si v rámci práce určila.

Výběr tématu byl ovlivněn mým zájmem o Francii, její kulturu a dějiny. Francie je důležitou součástí evropského kontinentu a zásadně se podílela na tvorbě evropských dějin. V současné době nepovažuji přímou demokracii ve Francouzské republice za aktuální téma, přesto si myslím, že by tomuto tématu měla být věnována větší pozornost. Přestože téma nepatří v současné době mezi diskutovaná, nalezneme v roce 2016 částečný zájem o institut referenda, a to v souvislosti s referendem o odchodu z Evropské unie, které se snažila iniciovat předsedkyně francouzské krajní pravice Marine Le Pen.

V bakalářské práci jsem vycházela, jak z českých, tak i zahraničních zdrojů. V první části práce pro mě byla stěžejní kniha Pavla Pechance *Přímá demokracie v České republice*, ze které jsem čerpala především informace ohledně jednotlivých institutů přímé demokracie. Dalšími užitečnými zdroji mi byly

kniha Markéty Pitrové a Petra Fialy *Evropská referenda*, a dále kniha Michela Perottina *Francouzský politický systém*. Tyto knihy mi pomohly proniknout do problematiky francouzských referend.

Dále pro mě byly cenným zdrojem francouzské internetové stránky poskytující důležitá data o konaných referendech, především data o volební účasti a výsledcích referend. Neméně důležité pro mě byly cizojazyčné odborné články, které v některých případech pronikaly hlouběji do problematiky francouzských referend.

Veškeré materiály použité k vypracování diplomové práce jsou uvedeny v seznamu literatury bakalářské práce.

2 Přímá demokracie

Na úvod bakalářské práce se věnuji obecnému vysvětlení pojmu demokracie, a na jakých principech fungování je založená. Dále se zaměřuji na dva základní modely demokracie, tj. demokracii zastupitelskou a přímou. Ve stručnosti popisuji jejich základní principy, a čím se od sebe odlišují. V závěru této kapitoly stručně uvádím koncept přímé demokracie v podání Jean-Jacquesa Rousseaua.

2.1 Demokracie obecně

Demokracie znamená doslova „vláda lidu“ a původ tohoto slova najdeme ve dvou řeckých slovech demos (lid) a kratein (vládnout) (Jirásková 1998: 175). Pojem sám o sobě je starý více než dva tisíce let a v průběhu času se jeho vnímání natolik proměnilo, že s původním pojetím demokracie v řecké polis nemá již příliš společného (Hloušek – Kopeček 2003: 19). Obtíže s vysvětlením tohoto pojmu spočívají především v tom, že jednotliví myslitelé v různých historických etapách spojovali s tímto výrazem odlišné představy a dávali mu různorodý smysl (Jirásková 1998: 175).

Řecká demokracie se vyznačovala tím, že nebylo možné přesně určit, kdo v polis vládne. Delegovaná moc byla minimalizována a byla pod stálou kontrolou shromáždění občanů, které jako jediné rozhodovalo (Kučera 2012: 29). Řecká demokracie neznala žádnou samostatnou státní moc mimo té občanské. A právě v tom byl její základní rozdíl oproti všem jiným politickým útvarům té doby. Ty tuto moc vůbec neznaly a zakládaly se na státní moci bez moci občanské (Kučera 2012: 29).

Nejslavnějším městským státem klasického období byly Athény. Mezi řeckými demokraciemi byla právě ta athénská zdaleka nejvýznamnější a až do dnešní doby snad i nejznámější. Ovlivnila nejvíce ze všech politickou filozofii a často sloužila jako zářný příklad podílu občanů na moci, jinak řečeno jako vzor participační demokracie (Dahl 2001: 17).

Ve vývoji moderní demokracie sehrála idea suverenity lidu ústřední roli. Vláda lidu je vázaná na určitá pravidla, na základě kterých má občan právo se spoluúčastnit na rozhodnutí státní moci. Vůle lidu je pak vytvářena zpravidla rozhodnutím většiny a chápání státní moci je založeno na myšlence, že její rozhodování je potvrzováno nebo odmítáno projevenou vůlí lidu (Jirásková 1998: 178). V závislosti na tom, zda lid činí tato rozhodnutí sám nebo zprostředkovaně, rozlišujeme dva základní modely demokracie, tj. demokracii zastupitelskou a přímou (Jirásková 1998: 178–179).

2.2 Zastupitelská a přímá demokracie

Ve většině soudobých evropských států dochází ke kombinaci obou modelů demokracie, které se liší podle jednotlivých států (Jirásková 1998: 179). Většina zastupitelských demokracií využívá alespoň nějaký z institutů přímé demokracie (Pechanec 2011: 15). Snadno se o tom můžeme přesvědčit v ústavních textech, které při proklamaci demokratických principů, na kterých je stát vybudován, zpravidla umožňují kombinaci obou metod (Jirásková 1998: 179).

O zastupitelské demokracii lze mluvit tam, kde lid realizuje svou státní moc prostřednictvím svých volených zástupců, kteří reprezentují jejich zájmy (Pechanec 2011: 9). Základními instituty jsou parlament, politické strany, volný poslanecký mandát a všeobecné volební právo. Model reprezentativní demokracie je základem všech současných západoevropských demokracií (Hloušek – Kopeček 2003: 25). V demokratickém státě žádný orgán nebo jednotlivec nemůže vykonávat politickou moc, nebyl-li k tomu zmocňován lidem přímo nebo zprostředkovaně (Pechanec 2011: 10).

Ve všech zastupitelských demokraciích je nezbytná existence politických stran nebo podobných politických institucí. Politické strany mezi sebou soutěží o přízeň voličů nabízením různých politických programů, a tím jim dávají možnost volby. Politické programy jsou v podstatě balíčkem různých politik, které reprezentují jednotlivé politické strany. Volič si tudíž vybírá balíček politik,

který je mu nejbližší a na jeho základě zvolí, kterou politickou stranu bude podporovat (Budge 2009: 597).

Za pravý opak zastupitelské demokracie je považována demokracie přímá. V čisté podobě by se jednalo o takový stát, ve kterém neexistují volené zastupitelské orgány a tím, kdo rozhoduje o věcech veřejných je lid (Jirásková 1998: 182). Čistá forma státu přímé demokracie ve světě v současné době neexistuje (Pechanec 2011: 13). Jediným významným případem země s polopřímou demokracií (tj. s vysokým podílem prvků přímé demokracie kombinovaného s demokracií zastupitelskou) je Švýcarsko (Hloušek – Kopeček 2003: 39).

Přímou demokracii lze také definovat jako možnost voličů rozhodovat o otázkách, o kterých v zastupitelských demokraciích obvykle rozhoduje parlament hlasováním. Jak je zařízeno, aby obyvatelé šli hlasovat a jakým způsobem, neovlivňuje skutečnost, že se jedná o přímou demokracii (Budge 2009: 599).

Nejvíce využívaný institut přímé demokracie v zastupitelských demokraciích v dnešní době je institut referenda. Vedle již zmíněného referenda, je pak dále využíván plebiscit, petice, lidová iniciativa a odvolání (Jirásková 1998: 184–185). Těmto institutům přímé demokracie se budu podrobněji věnovat v další části práce.

V moderní historii lze pozorovat největší posun ve vývoji přímé demokracie v období po roce 1989, kdy vzniklo mnoha nových demokracií a v jejich ústavách došlo v mnoha případech k začlenění institutů přímé demokracie. Zejména se jednalo o referenda. Někteří političtí reformátoři považovali tento krok za klíčový mechanismus prevence návratu k autoritářství. Ačkoliv se volební účast v mnohých zemích postupně snižuje, roste počet lidí, kteří podepisují petice, vstupují do občanských aktivních skupin a podílí se na různých formách přímého politického vlivu. V Evropě reaguje stát na žádosti veřejnosti o větší občanskou účast dvěma způsoby. Zaprvé

lze v Evropě vyzorovat rozšiřování volebních příležitostí pro voliče. Občané mohou volit evropské poslance a ve stále více zemích si mohou občané přímo zvolit starosty, nejvyšší regionální představitele a prezidenty (Smith 2007: 23). A za druhé, státy reagovaly růstem počtu zákonů o přímé demokracii (Smith 2007: 24).

2.3 Moderní teorie přímé demokracie: Jean-Jacques Rousseau

Koncept přímé demokracie v podání Jean-Jacques Rouseaua jsem se rozhodla v krátkosti uvést především z důvodu, že byl významný francouzský spisovatel a myslitel, ale hlavně zakladatel teorie přímé demokracie, které je má práce věnovaná. I když je tento koncept poněkud zastaralý a v dnešní době prakticky neaplikovatelný, rozhodla jsem se mu přesto věnovat.

Pro politickou teorii Jeana-Jacques Rouseaua je stěžejní myšlenkou podíl všech občanů na vládě. Podle Rouseaua vzniká politická obec společenskou smlouvou, kdy musí jednotlivci dát všechna svá přirozená práva ve prospěch společnosti. Pokud všichni jednotlivci odevzdají svá přirozená práva společnosti, nepodřizují se vůli druhých, ale zůstávají svobodní (Císař 2003: 94).

Podle Rouseaua dává společenská smlouva státu naprostou moc nad jeho občany, která je řízena obecnou vůlí. Jednotlivý občan je povinen poskytnout suverénu (lidu) vše, oč požádá, a suverén nesmí žádat nic jiného, než to, co je k obecnému užitku celé společnosti. Jedná se o závazek vzájemný (Rousseau 1949: 111). Každý je v obecných otázkách sám sobě zákonodárcem a obecné vůli se podřizuje vzhledem k těm podmínkám, které sám ukládá druhým (Císař 2003: 95).

Do teorie demokracie vešel Rousseau jako obhájce suverenity lidu, která musí být vykonávaná přímo lidem. Byl zastáncem přímé demokracie. Lidová suverenita je podle něj jediná a nedělitelná a může být realizovaná pouze tehdy, když se na ní skutečně může podílet celý lid (Císař 2003: 95). Tento typ přímé demokracie by byl přijatelný spíše pro malá a nekomplikovaná společenství menšího počtu lidí, než pro velká uskupení jako jsou například dnešní státy.

Společenství nevelkého počtu lidí by se tak mohlo na shromážděních spolupodílet na politicky významných rozhodováních a na kontrole jejich realizace (Jirásková 1998: 182).

V Rousseauově pojetí republiky se poprvé otevírá nový koncept republiky jako politického útvaru, vytvářeného sjednocenou vůlí občanů nebo vůlí lidu. Všechna dosavadní pojetí republiky vycházela z idey tzv. smíšené ústavy, zatímco v Rousseauově pojetí vycházela z vůle sjednocených individuí. Rousseau se tímto konceptem stal jedním ze zakladatelů moderní demokracie (Kučera 2012: 99).

3 Instituty přímé demokracie

V této kapitole si podrobně představíme jednotlivé instituty přímé demokracie. Toto seznámení se základními instituty přímé demokracie mi pomůže nastínit jejich rozdíly, a to především v rámci jejich využití. Stěžejní v této části práce je vysvětlení pojmu referendum, které pro mě bude klíčové po zbytek práce.

Tyto instituty jsou velmi důležité, jak pro voliče, tak pro volené zástupce. Voliči se mohou skrze ně podílet na výkonu politické moci a rozhodovat o důležitých otázkách. Pro volené zástupce jsou významné v tom, že skrze ně mohou iniciovat různá kontroverzní témata, která se jinak nedaří prosadit.

V moderním světě jsou nejčastěji používány dvě formy hlasování, jedná se o referendum a lidovou iniciativu. Referendum je vyhlášováno politickým orgánem, nejčastěji vládou. Naopak lidová iniciativa je iniciována peticí, která má podporu určitého množství občanů (Budge 2009: 602–603). V případě, že je hlasování o některých otázkách iniciováno vládou, předpokládá se, že výsledek bude podle vládních představ. Naopak, když je iniciativa organizována nezávisle na vládě, dostává se prostoru vyloučeným, vládě opozičním zájmům, k dosažení jejich cílů. V tomto případě umožňuje i ostatním skupinám či organizacím ovlivňovat politiku (Budge 2009: 603).

3.1 Otázky předkládané k hlasování

Instituty přímé demokracie se liší především podle toho, o kterých otázkách mohou občané hlasovat. Níže si představíme témata, která jsou obvykle nejvíce řešena.

Lidové volby bývají rozděleny do pěti politických oblastí:

- V prvním případě se jedná o ústavní změny.
- Teritoriální otázky týkající se odtržení nebo rozšíření národního teritoria, devoluce a autonomie.
- Otázky týkající se zahraniční politiky.

- Další okruh se zabývá otázkami morálními, jako jsou rozvody, potraty nebo homosexualita.
- Poslední okruh se týká ekologie a životního prostředí (Budge 2009: 605).

Z tohoto seznamu lze vidět, že hlasování občanů se uskutečňuje pouze na určité úrovni obecnosti nebo v oblastech, které by mohly způsobit vnitřní rozpory, jako například morální nebo ekologické záležitosti. Téměř nikdy se hlasování netýká upřednostňování nezaměstnaných, zastavení inflace, ukončení války, redukce vězeňské populace a podobně. Vlády vybírají k rozhodování občanů taková témata, která se netýkají jejich centrální politiky (Budge 2009: 605).

3.2 Referendum

V této podkapitole se budu věnovat institutu referenda, které je pro mě v této práci stěžejní, a též se jedná o nejpoužívanější institut přímé demokracie. Referend existuje velké množství a liší se v závislosti na řadě faktorů.

Jedná se o nejrozšířenější soudobou formu přímé demokracie. Občané dané země rozhodují o nějaké otázce tím způsobem, že ji buď potvrdí, nebo odmítnou (Hloušek – Kopeček 2003: 40). Formálně se velmi podobá volbám, ovšem na rozdíl od nich, jsou v tomto případě vyzváni voliči k hlasování a vyjádření názoru ohledně nějaké konkrétní vnitro- nebo mezinárodněpolitické otázky (Jirásková 1998: 184).

Prosazení a rozšíření institutu referenda po Evropě nebylo zrovna jednoduché. V mnoha případech sloužila referenda jenom jako zástěrka k ospravedlnění kroků nedemokratických diktátorů (Jirásková 1998: 184). Typickým příkladem takového jednání je např. referendum, které zorganizoval Napoleon Bonaparte ve Francii v roce 1802, přičemž touto cestou legitimizoval své uchopení moci (Hloušek – Kopeček 2003: 41). Na přelomu století se referendum rozšířilo v jednotlivých státech USA a Austrálie. V Evropě se začalo častěji využívat mezi světovými válkami. Postupného rozkvětu se tato forma přímé demokracie dočkala až po roce 1945 prostřednictvím ústav a různých zákonů (Jirásková 1998: 184).

Přestože jsou referenda nejdůležitějším nástrojem přímé demokracie, nejsou považována za nezbytnou podmínku legitimizace politických rozhodnutí. V případě Evropy, jediný stát, který využívá institut referenda k přijímání některých legislativních aktů, je Švýcarsko. Ostatní evropské státy využívají referendum spíše v méně důležitých otázkách, které nemají přímý vliv na standardní politické rozhodování (Fiala – Pitrová 2005: 5).

Možnost zavedení institutu referenda je závislá na mnoha faktorech, jedná se především o faktory politické, historické a kulturní. V této souvislosti je důležité podotknout, že četnost či úplná absence prvků přímé demokracie, není měřítkem demokratičnosti politického systému (Fiala – Pitrová 2005: 5). V tomto případě je mnohem významnější, zda v politickém systému existuje možnost referendum vyhlásit, než zda jsou referenda skutečně vypisována a realizována. Tento fakt nutí politickou reprezentaci k určitému typu politického jednání (Fiala – Pitrová 2005: 6).

Předmětem referenda bývá často velmi specifické téma, které nemá vliv na standardní politické rozhodování. Pokud se voliči k referendu vyjádří negativně, tedy že s ním nesouhlasí, zůstává zachován status quo, jelikož nedojde k žádné změně. Často voliči dávají přednost zachování statusu quo, zejména z důvodu, že nejsou dostatečně informováni, jaké změny by jim referendum přineslo (Budge 2009: 604).

Velkým problémem, se kterým se v souvislosti s konáním referend ve většině států setkáváme, je možnost ovlivňovat konečný výsledek. Politické strany investují vysoké finanční prostředky na různé kampaně před konáním referenda, čímž voliče často ovlivní, aby hlasovali podle představ dané strany. Tyto kampaně mohou připomínat kampaně předvolební (Budge 2009: 604).

Referenda lze rozlišovat na základě mnoha kritérií. Jednou z kategorizací referend je kategorizace z hlediska závaznosti. V tomto případě hovoříme o referendech konzultativních a závazných (Pechanec 2011: 16). Toto dělení je zcela zásadní, protože je zde velký rozdíl v tom, jakou váhu výsledek

referenda má. Pokud se jedná o referendum závazné, jeho výsledku se musí orgány státní moci podřídít a nějakým způsobem ho začlenit do právního řádu (Pechanec 2011: 17). Naopak pokud se jedná o referendum konzultativní, není jeho výsledek závazný, a tudíž se jím orgány státní moci nemusí řídit (Smith 2007: 24).

Dále lze referenda kategorizovat z hlediska předmětu hlasování na zákonodárná, ústavodárná a věcná. Tato referenda se dělí podle tématu, o kterém lidé hlasují. Nejčastěji je formou referenda rozhodováno o zákonech, popřípadě o věcech veřejných (Pechanec 2011: 18). Při rozhodování o zákonech, funguje lid většinou jako negativní zákonodárce (hlasuje-li ex post), popřípadě sám rozhoduje, zda se zákon stane součástí právního řádu (hlasuje-li ex ante) (Pechanec 2011: 19). Vysvětlení pojmů ex post a ex ante se budu věnovat v následujícím odstavci.

Další možnou kategorizací referend je z hlediska okamžiku konání, tedy ex post a ex ante. V tomto případě se bere v potaz skutečnost, zda referendum předchází či navazuje na schvalovací proces v zákonodárném sboru (Pechanec 2011: 19). V případě, že lid rozhoduje ex ante, rozhoduje předem a funguje zde jako pojistka. Referendum by se tak v tomto případě mělo konat jako součást schvalovacího procesu. Jako referendum ex post, označujeme referenda, která probíhají o již přijatém a platném zákoně. Lid v tomto případě funguje jako jakýsi „negativní zákonodárce“. Výsledek je v tomto případě pouze dvojitý: buď je platná úprava v referendu ponechána v platnosti, nebo je lidem zrušena (Pechanec 2011: 19–20).

Referenda též dělíme podle místa konání, a to na referenda místní a celostátní. Pokud hovoříme o místním referendu, je jeho konání omezeno jen na dílčí území státu (Pechanec 2011: 20). Pokud hovoříme o referendu celostátním, probíhá na území celého státu. V případě celostátního referenda, lze potvrdit předpoklad lidu, jakožto nejvyššího suveréna a nositele státní moci (Pechanec 2011: 21).

Další kategorizací je z hlediska povinnosti jeho konání. V tomto případě rozlišujeme referendum fakultativní a obligatorní. O fakultativní se jedná

v případě, že jeho vypsání není podmíněno ústavou či zákonem. Naopak obligatorně se rozhoduje všude tam, kde to předepisuje ústava či zákon (Pechanec 2011: 21). Poslední kategorizace, kterou zmíním, je z hlediska možnosti lidu referendum iniciovat. Zde se dělí referenda na aktivní a pasivní. O aktivním referendu hovoříme tam, kde má lid možnost ho iniciovat, o pasivním naopak tam, kde takovou možnost nemá, neboť je svěřena jiným oprávněným subjektům (Pechanec 2011: 22).

V případě Francie je referendum poměrně často využíváno a má s tímto institutem mnohem více zkušeností než většina západních zemí. Od roku 1945 byly s veřejností konzultovány některé ústavní změny, také bylo referendum využito při řešení dekolonizační krize, nebo v otázkách budování Evropy (Morel 1996: 66). Ve Francii je referendum prostředkem, který se využívá za výjimečných okolností, anebo v případě, že se hlasování týká nějaké zásadní politické věci. V současnosti již není tento institut užíván tak často, jako za de Gaulla, kdy byl běžným politickým nástrojem (Bohdálek 2005: 22).

S institutem referenda lze úzce spojit plebiscit. Plebiscit je zvláštním projevem přímé demokracie (Jirásková 1998: 184). V případě plebiscitu, je obsahem hlasování dotaz vznesený k obyvatelstvu z dané části státního území, které se má vyjádřit k jeho dalšímu osudu. Plebiscit bývá využíván jako způsob řešení případných územních sporů a následného potvrzení stávajícího vymezení státní hranice nebo její změny (Pechanec 2011: 25). Tento institut též bývá využíván v souvislosti s právem národů na sebeurčení (Jirásková 1998: 185).

3.3 Lidová iniciativa

Lidová iniciativa patří k rozšířeným formám přímé demokracie. Může celkem účinně plnit funkci jakéhosi ventilu nespokojenosti mezi obyvatelstvem. Jedná se o požadavek vzešlý z lidu, kterým se může obrátit na státní orgán s návrhem na řešení nějakého naléhavého problému. Toto bývá zpravidla podmíněno zákonem stanoveným minimálním počtem voličů (Jirásková 1998: 185). Tato forma přímé demokracie se odlišuje od ostatních tím, že impulz

pro její konání vychází vždy od lidu, tedy je iniciována zdola. Orgány státní moci nejsou povinny se jí pouze zabývat a adekvátně na ni odpovědět jako v případě petice, ale jsou povinny předepsaným způsobem požadavky lidu projednat a legislativně na ně zareagovat. Lidová iniciativa tak zpravidla vede k přijetí zákona nebo k vyhlášení referenda (Pechanec 2011: 23).

Ve většině evropských zemí se právně nerozlišuje mezi iniciativou a referendem. Rozlišují se pouze referenda iniciovaná zdola, tedy místními občany nebo referenda iniciovaná shora, navrhovaná místními zástupci. Ve většině západní Evropy nejsou výsledky místních referend závazné (Smith 2007: 12).

Lidová iniciativa nemá zpravidla určenou oblast, které se musí týkat. Často však mívá určenu oblast, které se týkat nesmí. Lid se tudíž její pomocí může dovolávat téměř jakéhokoli rozhodnutí či řešení kteréhokoli věcného problému. Lid je však při formulování svého požadavku omezen ústavou a zákonem. Lidová iniciativa většinou bývá dlouhodobým procesem, kdy na počátku se utvoří přípravný výbor, který zformuluje otázku či požadavek pro všelidové hlasování, a po dodržení všech legitimních předpisů požádá stát o součinnost (Pechanec 2011: 24).

3.4 Petice

Pojem petice pochází z latinského slova *petitio*, které znamená žádost. Již v nejstarších dobách se touto formou obracely různé skupiny na panovníka s nejrůznějšími požadavky (Pechanec 2011: 15). V dnešní době dávají petice možnost obrátit se na státní orgány s dotazem, návrhem, kritikou či stížností. Všeobecným trendem v posledních letech, pokud jde o zákonnou úpravu tohoto institutu, se zdá být zjednodušování formálních podmínek, které musí petice splňovat. Stejně tak dochází na druhé straně k posilování závazku projednat petici ze strany příslušného orgánu, k němuž její obsah směřuje (Jirásková 1998: 185–186).

Moderní demokratické státy zaručují petiční právo zpravidla ve svých ústavách (Pechanec 2011: 16). Obecně se vyznačuje menší formální náročností. Petice

je většinou iniciována občany a směřuje k státním nebo samosprávným orgánům. Orgány státní moci mají závazek petici přijmout, zabývat se jí a adekvátně na ni odpovědět v přiměřené lhůtě. To ovšem neznamená, že pokud je petice podána, je nutné jí obsahově vyhovět. Petice je, na rozdíl od referenda, neformálním vyjádřením názorů občanů s povinností orgánů státní moci se jí zabývat a reagovat na ni. Politickou váhu petice nelze však podceňovat, neboť s jejím obsahem se identifikuje velká část obyvatelstva. Úprava petičního práva je nezbytným atributem moderního právního státu (Pechanec 2011: 16).

Petiční právo ovšem není jen důležitým nástrojem pro obyvatelstvo dané země. Je též důležitým nástrojem pro některé politické strany. Zejména pak pro strany opoziční, které pomocí petice mohou znehodnotit vládní politiku, či uvést některé z témat, které je pro opoziční strany důležité, ale vláda se jím odmítá zabývat. Nejčastěji se tak petice používá pro zpochybnění vládní politiky (Budge 2009: 603).

3.5 Odvolání

Institut odvolání, též zvaný jako recall, plní funkci doplňkového institutu přímé demokracie. O doplňkový institut se jedná především z toho důvodu, že je jím rozhodováno o personálních otázkách, nikoliv o otázkách věcných a legislativních. Některými znaky je podobné petici, přičemž se jedná o jakýsi opak voleb. Tento institut nebývá v mnoha zemích zcela běžným, používá se především v anglosaském světě (Pechanec 2011: 25).

V případě odvolání, může dojít na základě zvláštní petice voličů k odvolání nositele voleného úřadu během jeho funkčního období. Zákonnou podmínkou většinou bývá předložení určitého počtu podpisů k požadovanému odvolání (Jirásková 1998: 185). Institut odvolání vychází z předpokladu, že lid jako nejvyšší suverén, který legitimuje nositele státní moci, by měl mít také právo tyto nositele odvolat. Odvolání může směřovat jako proti jedinci, tak i proti celé instituci. Tento institut většinou směřuje proti zástupcům exekutivy (Pechanec 2011: 26).

4 Francouzská referenda

Od této kapitoly se již budu zabývat pouze referendy ve Francouzské republice. Tato část práce slouží především k seznámení se základními informacemi o francouzských referendech. Nejprve se zaměřím na ústavněprávní vymezení, které je důležité zmínit, protože napomůže pochopení fungování francouzských referend. Poté se věnuji stručnému seznámení s jednotlivými referendy, která se konala od roku 1958. Seznámení s referendy je podstatné pro další části práce, neboť s těmito získanými informacemi nadále pracuji.

4.1 Ústavněprávní vymezení

Článek 3 Ústavy říká, že: „Národní suverenita patří lidu, který ji vykonává svými zástupci a prostřednictvím referenda“ (Constitutional council 2015: 2). Ve stejném článku Ústavy 4. republiky však zmínka o referendu chybí. Svoji suverenitu má lid uplatňovat pouze prostřednictvím zástupců v Národním shromáždění (Bohdálek 2005: 28).

V článku 11 Ústava definuje podmínky k uskutečnění legislativního referenda. Dle tohoto článku může prezident na návrh vlády nebo společného zasedání obou komor parlamentu předložit k referendu každý návrh zákona obsahující organizaci orgánů veřejné moci nebo vedoucí ke zmocnění ratifikovat smlouvu s důsledky pro chod institucí, aniž by však byla protiprávní. Pokud referendum schválí přijetí návrhu, prezident republiky je povinen vyhlásit zákon do 15 dní od schválení (Constitutional council 2015: 4–5).

Článek 89 Ústavy se věnuje referendům týkajících se změn či dodatků k ústavě. Návrh na změnu ústavy může podat jak prezident na návrh premiéra, tak jednotliví členové parlamentu. Změnu ústavy musí schválit obě sněmovny ve shodném znění. Změna je s konečnou platností schválena referendem. Vládní návrh není předložen k referendu, pokud prezident republiky rozhodne, že jej předloží parlamentu, a ten návrh schválí třípětinovou většinou odevzdaných hlasů. Řízení o změně ústavy je nepřipustné, pokud se dotýká celistvosti území.

Předmětem referenda se nikdy nemůže stát změna republikánského zřízení státu (Constitutional council 2015: 33).

Hlavní rozdíl mezi oběma články je v tom, že reformy předkládané veřejnosti ke schválení dle článku 89, musí být nejdříve schváleny oběma komorami parlamentu. Článek 89 se týká změn či dodatků k ústavě. Iniciativa náleží prezidentovi na návrh vlády nebo členům parlamentu. Z článku však vyplývá, že prezident nemusí návrh premiéra přijmout. V souvislosti s politickým uspořádáním ve Francii může toto omezení způsobit konflikt, a to především v období kohabitace, mezi prezidentem a opozičním premiérem a jeho většiny v parlamentu. Prezident nemusí svolávat referendum, pokud s tím sám nesouhlasí (Bohdálek 2005: 20).

Ve francouzské ústavě se počítalo s tím, že článek 11 bude použit v otázkách netýkajících se ústavy, naopak článek 89 bude použit při ústavních změnách. Jak již zde bylo zmíněno, hlavní rozdíl je v tom, že podle článku 89 vyžaduje procedura schválení změn oběma komorami. Téměř všechna referenda, která se konala od přijetí Ústavy 5. republiky, probíhala však podle článku 11. Článek 11 se tak stal již běžným prostředkem pro změnu ústavy (Bohdálek 2005: 22).

4.2 Referenda za 5. republiky

I když Francie zažila ve své moderní historii více referend než většina ostatních evropských zemí, lze většinu z nich zařadit do specifických období dějin této země (Velká francouzská revoluce, vládnutí Napoleona, období po 2. světové válce a vláda prezidenta de Gaulla). Po roce 1968 se referendum vyskytuje ve francouzské politice velmi zřídka (Bohdálek 2005: 19).

Referendum ve Francii bylo velmi populární za vlády de Gaulla. Dalším francouzským specifikem je vedle častého užití referenda také svolání referenda bez schválení parlamentu. Hlavní roli zde hraje prezident, což se také často projevilo. Především de Gaulle spojoval výsledky referend často s podporou jeho osobnosti (Bogdanovskaia 2014: 14). Ve francouzském kontextu je již tradičním problémem tendence hlavy státu stavět na referendu legitimizaci své politické

moci. Proto nemusí být referendum ve Francii chápáno vždy jako demokratický nástroj a je zajímavé sledovat, jak se v průběhu půl století postupně zvýšil jeho demokratický standard (Bohdálek 2005: 19).

Od roku 1958, tedy od vzniku 5. republiky, proběhlo ve Francii celkem deset referend. Pouze ke dvěma z referend se voliči postavili negativně, zbytek byl přijat kladně. Přehled referend se pokusím shrnout v následující tabulce. Referendum konaných v letech 1992, 2000 a 2005 se budu podrobně věnovat v samostatných kapitolách.

Datum	Předmět referenda	Podpora politických stran	Ano (v %)	Volební účast (v %)
28. 9. 1958	Nová ústava	SFIO, Parti Radical, MRP, CNIP	82,60	82,63
8. 2. 1961	Sebeurčení Alžírsko	SFIO, MRP, UNR	74,99	73,76
8. 4. 1962	Evianské dohody	PCF, SFIO, MRP, Parti Radical, UNR	90,81	75,34
28. 10. 1962	Přímá volba prezidenta	UNR	62,25	76,97
27. 4. 1969	Reforma územního uspořádání a Senátu	UDR	47,59	80,13
3. 4. 1972	Rozšíření ES	Centre Démocrate, CDP, UDR, RI	68,32	60,24
6. 11. 1988	Matignonská smlouva o Nové Kaledonii	PCF, PS, PRG, UDF	79,99	36,89
20. 9. 1992	Smlouva o EU	PS, PRG, UDF, RPR	51,04	69,70
24. 9. 2000	Zkrácení volebního období prezidenta	MDC, PS, PRG, UDF, RPR, DL	73,21	30,19
29. 5. 2005	Evropská ústavní smlouva	PS, Verts, PRG, UDF, UMP	45,33	69,37

(Vie Publique 2017).

Devět referend od vzniku 5. republiky proběhlo na základě rozhodnutí hlavy státu, většinou v souladu s postupem stanoveným v článku 11 Ústavy. Pouze

referendum konané 24. 9. 2000, v otázce zkrácení volebního období prezidenta, se konalo v souladu s článkem 89 Ústavy (Vie Publique 2017). Zakotvení institutu referenda ve francouzské ústavě jsem se věnovala v předchozí podkapitole.

Z referend, která se konala, bych ráda zmínila referendum z 28. 10. 1962, které se týkalo přímé volby prezidenta. Toto referendum vyvolalo největší kontroverze, protože opoziční politici a mnoho právníků považovali toto referendum za neústavní, neboť pro změnu ústavy byl použit článek 11 Ústavy namísto článku 89 Ústavy. Za zajímavé považuji, že v kampani k tomuto referendu se stavěla pouze jedna z hlavních politických stran kladně, a to UNR. Zbylé politické strany jako PCD, SFIO, Radikální strana, MRP, CNIP, se v kampani vyjadřovali k referendu negativně. Přesto bylo 62,25 % voličů přijato (Vie Publique 2017).

Po odchodu prezidenta de Gaulla z funkce hrálo referendum ve Francii spíše okrajovou roli. Referendum z 23. 4. 1972 o rozšíření ES bylo ze strany prezidenta Pompidoua spíše taktické (Bohdálek 2005: 23). Výsledek byl přijat 68,32 % voličů. Jednalo se však o první konané referendum za 5. republiky, jehož volební účast byla poměrně nízká, a to 60,24 % voličů. Velkou voličskou absenci lze připisovat nízkému zájmu občanů ohledně této otázky, a též rozhodnutí Socialistů vyzvat k neúčasti v referendu (Vie Publique 2017).

Poslední referendum, které zde zmíním, se konalo 6. 11. 1988 a týkalo se Matignonské smlouvy o Nové Kaledonii. Výsledek skončil příznivě, když se pro vyjádřilo 79,99 % voličů. Oproti předchozímu referendu se volební účast ještě více propadla. K volebním urnám přišlo pouhých 36,89 % voličů. Tento fakt lze vysvětlit především nedostatkem francouzského zájmu o toto téma (Vie Publique 2017).

Od následující kapitoly se již budu věnovat konkrétním referendům, která jsou stěžejní částí mé bakalářské práce. Především v těchto následujících kapitolách se budu věnovat zodpovězení mých výzkumných otázek, které jsem si v rámci bakalářské práce vytyčila.

5 Srovnání účasti voličů v referendech s účastí v prezidentských volbách a volbách do Národního shromáždění

V této části se budu věnovat volební účasti, tedy zájmu veřejnosti podílet se na tvorbě politiky. V této části práce se vedle volební účasti na jednotlivých referendech zaměřím i na volební účast při volbě prezidenta a při volbách do Národního shromáždění. Cílem této kapitoly je zodpovědět jednu z mých výzkumných otázek a to, zda jsou pro voliče referenda více atraktivní než volby prezidenta a do Národního shromáždění, nebo naopak.

Nejprve se zaměřím na volební účast referend. Tyto údaje jsou již zpracovány v předchozí tabulce, ovšem pro lepší srovnání si je znova zpracuji do přehlednější tabulky.

Datum	Předmět referenda	Volební účast (v %)
28. 9. 1958	Nová ústava	82,63
8. 2. 1961	Sebeurčení Alžírsko	73,76
8. 4. 1962	Evianské dohody	75,34
28. 10. 1962	Přímá volba prezidenta	76,97
27. 4. 1969	Reforma územního uspořádání a Senátu	80,13
3. 4. 1972	Rozšíření ES	60,24
6. 11. 1988	Matignonská smlouva o Nové Kaledonii	36,89
20. 9. 1992	Smlouva o EU	69,70
24. 9. 2000	Zkrácení volebního období prezidenta	30,19
29. 5. 2005	Evropská ústavní smlouva	69,37

(Vie Publique 2017).

Z výše uvedené tabulky lze vysledovat, že všechna referenda konaná za prezidenta Charlese de Gaulla, dosahovala volební účasti vždy přes 70 %. Od té doby žádné referendum tuto hranici nepřekonal. Období 5. republiky za vlády de Gaulla je poznamenáno intenzivním využitím referend. Čtyři z deseti referend se konala za předsednictví de Gaulla. Jednalo se o jednoho z nejvýznamnějších francouzských státníků a právě on zanechal v ústavním uspořádání 5. republiky nejsilnější otisk.

Referenda konaná za jeho předsednictví byla spojována s jeho setrváním na postu prezidenta. Použitím referenda posiloval svoji autoritu odvozováním svých kroků od vůle lidu, jež svojí volbou posilovala jeho legitimitu. V praxi to znamenalo, že když lid hlasuje negativně, hlasuje v podstatě o samotném prezidentovi a ten by měl ze své funkce odejít. V současnosti je tento krok nepravděpodobný. Tato politická praxe byla spjata především s osobností de Gaulla (Perottino 2001: 115). Kamenem úrazu se pro de Gaulla stalo referendum konané v roce 1969. Primárně to bylo referendum o regionální a senátní reformě, spojil ho však s otázkou svého setrvání v úřadu. I když mu mandát končil až v roce 1973, po těsně prohraném referendu opustil následující den Elysejský palác (Česká televize 2010).

Velmi nízkou účast lze vyzorovat u referend z roku 1988 a 2000. Zde volební účast nedosahovala ani 40 %. Především referendum z roku 2000 vykazuje velmi nízkou volební účast, a to 30,19 %, a to i přesto, že se oproti roku 1988 jednalo o referendum s vlivem na domácí politiku. Vysoká neúčast byla interpretována především jako nezdar politiků a zejména prezidenta Jacquesa Chiraca, který referendum vyhlásil (Hospodářské noviny 2001).

O hodnotě této reformy nebylo pochyb. Sedmiletý prezidentský mandát byl mimo pětileté funkční období parlamentu. V průběhu 14 let před konaným referendem došlo k nechtěné kohabitaci mezi prezidentem a premiérem z různých politických stran, která účinně zadržela některé zásadní institucionální změny. Souhlas voličů tak sjednotil prezidentský mandát s délkou mandátu poslanců Národního shromáždění. S platností od roku 2002 se prezident ujímá mandátu na pět let, a po jeho zvolení následují parlamentní volby. Ty mají potvrdit předchozí rozhodnutí voličů, dodat prezidentovi legitimitu a zajistit mu podporu při realizaci jeho politiky (Henley 2000). Někteří francouzští politici označovali tento nezáměr voličů termíny jako „*hlasovací stávka*“ nebo jako „*obrovské politické selhání*“. Tuto rekordně nízkou volební účast lze však považovat spíše za varování pro politické elity země, než jako krizi demokracie. Varování, že Francouzi neradi konzultují problémy týkající se politiků, zejména

pokud by tito politici měli myslet na poněkud důležitější věci. Pozornost veřejnosti se zaměřovala spíše na praktické otázky, například na rostoucí ceny benzínu nebo na těžké daňové břemeno (Henley 2000).

Z výše uvedeného lze říci, že francouzská referenda jsou, co se volební účasti týče, poměrně úspěšná. Musí se však přihlížet k faktu, jakého tématu se dané referendum týká. Tématům referend se budu věnovat v další části práce. V této části práce lze prozatím zhodnotit, že pokud se jedná o témata atraktivní pro veřejnost, je volební účast u daného referenda vysoká.

V následující části se zaměřím na volební účast při volbě francouzského prezidenta. Prezidentské volby jsou všeobecně vnímány jako nejdůležitější volební akt ve Francii. Tento fakt lze přikládat tomu, že francouzský prezident je nejsilnějším prvkem politického systému a disponuje celou řadou pravomocí. Právě proto se tato volba těší velké přízni voličů. V následující tabulce zpracuji volební účast prezidentských voleb od roku 1965. Jelikož se zatím nestalo, že by byl francouzský prezident zvolen v 1. kole, uvedu zde volební účast obou kol voleb.

Rok	Zvolený prezident	Volební účast 1. kolo (v %)	Volební účast 2. kolo (v %)
1965	Charles de Gaulle	84,75	84,32
1969	Georges Pompidou	77,59	68,85
1974	Valéry Giscard d'Estaing	84,23	87,33
1981	François Mitterrand	81,09	85,85
1988	François Mitterrand	81,35	84,06
1995	Jacques Chirac	78,38	79,66
2002	Jacques Chirac	71,60	79,71
2007	Nicolas Sarkozy	83,77	83,97
2012	François Hollande	79,48	80,35

(Laurent de Boissieu 2014a).

Z tabulky volební účasti prezidentských voleb lze snadno vyčíst, že tyto volby jsou mezi občany velmi oblíbené. Kromě 2. kola voleb z roku 1969,

kdy se k volebním urnám dostavilo 68,85 % voličů, dosahovala volební účast vždy přes 70 % a mnohokrát překročila i hranici 80 %.

Vysokou volební účast v prezidentských volbách lze považovat ve Francii za stálý trend. Tento trend převyšuje i volební účast v sousedních státech. Vysoký zájem voličů lze též přisuzovat faktu, že pro Francouze je francouzská politika výjimečná. Tuto francouzskou vášeň pro politiku můžeme vypořadovat už od dob Velké francouzské revoluce. Další faktor, který ovlivňuje vysokou volební účast, může být vnímání osobnosti prezidenta. Ten je vnímán jako někdo, kdo je schopen věci opravdu změnit (Geoghegan 2012).

Poslední volební účast, které věnuji pozornost, se týká voleb do Národního shromáždění. V tabulce zpracuji přehled voleb od roku 1962 do roku 2012. Volby do Národního shromáždění probíhají podle zásad většinového volebního systému. Pouze v roce 1986 proběhly podle poměrného zastoupení. V tabulce uvedu volební účast obou kol voleb.

Rok	Volební účast 1. kolo (v %)	Volební účast 2. kolo (v %)
1962	68,69	72,01
1967	81,12	79,80
1968	79,96	77,81
1973	81,31	81,77
1978	83,25	84,86
1981	70,32	75,04
1986	78	-
1988	65,74	69,89
1993	68,93	67,51
1997	67,92	70,97
2002	64,42	60,31
2007	60,42	59,98
2012	57,22	55,40

(Laurent de Boissieu 2014b).

Volby do Národního shromáždění jsou nejčetnější druh voleb předkládaných voličům za 5. republiky. Lze říci, že do roku 1981 si volební účast udržovala celkem vysoká čísla. Po tomto roce lze pozorovat postupný pokles zájmu ze strany voličů. Obzvlášť od roku 2002 se zájem veřejnosti postupně ztrácí. Tento fakt lze přikládat tomu, že stejný rok se před volbami do Národního shromáždění konají prezidentské volby, které se těší velké oblibě veřejnosti a je jim věnována velká pozornost. Z tohoto důvodu se mohou volby do Národního shromáždění stát poněkud opomíjenými, a tím může být i způsobena větší absence voličů. Jako příklad poklesu zájmu uvedu volební účast z roku 1978, která dosahovala v 2. kole 84,86 %. Oproti tomu 2. kolo z roku 2012 dosahovalo účasti 55,40 %. Z tohoto příkladu lze říci, že během 34 let došlo k poklesu volební účasti o skoro 30 %.

V této poslední části zhodnotím volební účast z předchozích tabulek.

Rok	Referendum (v %)	Prezidentské volby (v %)		Volby do Národního shromáždění (v %)	
		1. kolo	2. kolo	1. kolo	2. kolo
1958	82,63				
1961	73,76				
1962	75,34			68,59	72,01
1962	76,97				
1965		84,75	84,32		
1967				81,12	79,80
1968				79,96	77,81
1969	80,13	77,59	68,85		
1972	60,24				
1973				81,31	81,77
1974		84,23	87,33		
1978				83,25	84,86
1981		81,09	85,85	70,32	75,04
1986				78	
1988	36,89	81,35	84,06	65,74	69,89

Rok	Referendum (v %)	Prezidentské volby (v %)		Volby do Národního shromáždění (v %)	
		1. kolo	2. kolo	1. kolo	2. kolo
1992	69,70				
1993				68,93	67,51
1995		78,38	79,66		
1997				67,92	70,97
2000	30,19				
2002		71,60	79,71	64,42	60,31
2005	69,37				
2007		83,77	83,97	60,42	59,98
2012		79,48	80,35	57,22	55,40
Průměrná volební účast	65,52	80,25	81,57	71,33	71,28

V této části jsem si udělala souhrnnou tabulku, kde jsem si shromáždila veškerá předchozí data pro lepší vyhodnocení. Z tohoto souhrnu je jasně vidět, že prezidentské volby jsou pro francouzské voliče nejvíce atraktivní. Hlavním důvodem proč tomu tak je, může být důležitá role hlavy státu ve Francouzské republice. Jedná se o vlivného aktéra politického systému s rozsáhlými pravomocemi a pro francouzské občany je velmi důležité, kdo se stane strůjcem politického života.

Oproti prezidentským volbám je těm do Národního shromáždění věnována menší pozornost. Obzvláště v posledních letech, přesněji od doby, kdy probíhá volba prezidenta a do Národního shromáždění ve stejný rok, jen pár měsíců od sebe. Prezident je volen jako první a těmto volbám je věnována velká pozornost. Z tohoto důvodu může docházet právě k nižší volební účasti než dříve. Přitom se však jedná o velmi důležité volby, hlavně z důvodu, aby nedošlo k tzv. kohabitaci. Pokud je prezident a premiér z jiných politických stran, může to podstatně zdržovat některé zásadní institucionální změny.

Jako nejméně atraktivní, co se týče volební účasti lze považovat hlasování v referendu. Zpočátku 5. republiky, za vlády de Gaulla, byla volební účast velmi vysoká. Tento fakt lze přisuzovat hlavně tomu, že de Gaulle často otázky předkládané v referendu spojoval se svým setrváním na prezidentském postu. Po odstoupení de Gaulla v roce 1969 zaznamenala konaná referenda nižší volební účast. K této skutečnosti je však podstatné dodat, že volební účast referend se odvíjí od témat, která jsou voličům v referendu předkládána. Tématům referend se budu věnovat v další části práce.

Na závěr této kapitoly bych ráda zmínila, že jedním z důležitých faktorů, který ovlivňuje volební účast, je též samotný postoj politiků. Důležité jsou také kampaně konané v období před volbami, kterými se může ovlivnit nejen volební účast, ale i výsledek voleb. Pro voliče může být též zajímavá situace, kdy vítězství určitého politika, strany nebo tématu může zcela změnit situaci, která má již delší trvání.

6 Vliv referend na fungování politického systému

V této kapitole se zaměřím na vliv referend na utváření politického života a budu hledat odpověď na další z mých výzkumných otázek. Zaměřím se na referendum z roku 2000 konané v době politické kohabitace a na referenda s evropskou tematikou konaná v letech 1992 a 2005. Ze shromážděných informací se pokusím zhodnotit, jestli jsou referenda přínosná pro vládnoucí strany či prezidenta, nebo naopak přínosná nejsou, a zda je lze považovat za mocný politický nástroj.

6.1 Období kohabitace

Po vzniku 5. republiky v roce 1958, a hlavně po roce 1962, kdy byla zavedena přímá volba prezidenta, byl vytvořen zvláštní politický systém (Shugart 2005: 332). Tento systém nebylo možné zařadit k jednomu ze dvou základních typů politického systému. Určité aspekty totiž odpovídají prezidencialismu, jiné zase parlamentarismu. Kombinace přímo voleného prezidenta se silnými pravomocemi a vlády, která je závislá na důvěře většiny parlamentu, vedly k vytvoření duální exekutivy (Perottino 2005: 119–120).

Problém klasifikace politického systému 5. republiky se snažil vyřešit francouzský politolog Maurice Duverger. Zavedl tak novou kategorii politických systémů, a to poloprezidentský systém. Do této kategorie podle něj spadají státy, které: 1) mají přímo voleného prezidenta, 2) má velké pravomoci a 3) existuje zde vláda, která disponuje exekutivní silou a může zůstat v úřadě, jen pokud se proti ní nepostaví parlament (Duverger 1980: 166).

V poloprezidentském systému může docházet k tzv. kohabitaci. K této situaci dochází v případě, že prezident a premiér jsou z různých politických stran. V případě francouzského poloprezidentského systému dochází ke střídání parlamentní a prezidentské formy vládnutí. V době kohabitace je systém spíše parlamentní, v případě spolupráce je spíše prezidentský (Duverger 1980: 165–166).

Za 5. republiky došlo ke kohabitaci ve třech případech. Poprvé ke kohabitaci došlo roku 1986, kdy za prezidenta Françoise Mitteranda zvítězila pravice, a jediný kabinet, který mohl získat důvěru, byl vedený gaullistou Jacquesem Chiracem. Poprvé tak nastala dlouho obávaná situace. Tato první kohabitace byla ze všech nejkomplikovanější, jelikož se v ní střetly dvě významné osobnosti (Knapp 2004: 45). Ačkoliv bylo toto soužití konfliktní, nevyloučilo spolupráci v otázkách, ve kterých strany sdílely stejný názor. Výsledkem tohoto soužití bylo, že vláda v čele s premiérem se zabývala především vnitřními záležitostmi, zatímco prezident dominoval v oblasti zahraniční politiky (Madej 2008: 188).

V prezidentských volbách 1988 se proti sobě postavili Mitterand a Chirac. Znovuzvolením Mitteranda byla první kohabitace ukončena, jelikož po svém zvolení rozpustil Národní shromáždění a v předčasných volbách zvítězili Socialisté (Marcus 1988: 173). Když vládě skončil mandát, ve volbách v roce 1993 vyhrála opět pravice. Mitterand tak během svého druhého volebního období zažil druhou kohabitaci. Politická situace na začátku druhé kohabitace byla úplně jiná než v roce 1986. Francouzská ekonomika byla sužována recesí a nezaměstnaností, deficit rostl a bylo zde spousta skandálů, především v oblasti financí (Madej 2008: 189–190).

Za druhé kohabitace byl do funkce ministerského předsedy jmenován Édouard Balladur. Tuto druhou kohabitaci lze považovat za méně konfliktní, jelikož toto soužití nevykazovalo atmosféru předvolebního boje, neboť se nepředpokládala další Mitterandova kandidatura na prezidentský post. Prezident byl v tuto dobu již poněkud slabší v důsledku své nemoci, ministerský předseda tak získal více prostoru pro vykonávání své politiky. Období této druhé kohabitace bylo ukončeno prezidentskými volbami v roce 1995, které vyhrál Jacques Chirac (Knapp 2004: 46).

Zatím poslední kohabitaci zažil Chirac v letech 1997 - 2002, tentokrát v roli prezidenta. Za tuto kohabitaci si mohl Chirac v podstatě sám, jelikož rok před vypršením mandátu rozpustil Národní shromáždění a svolal předčasné parlamentní volby (Madej 2008: 193). Chirac se tímto krokem snažil potvrdit

svou politiku lidem po vládních neúspěších. Proti Chiracovým očekáváním zvítězila však levice, a došlo tak k prozatím nejdelší, ovšem nejpoklidnější kohabitaci (Perottino 2005: 126).

6.2 Referendum z roku 2000 v období kohabitace

V předchozí části jsem v krátkém přehledu představila jednotlivé kohabitace, ke kterým za 5. republiky došlo. V této části jednu z nich aplikuji v souvislosti s referendem, které se v tomto období konalo. Za trvání celkem tří kohabitací, došlo pouze k jednomu referendu, a to v roce 2000. Tomuto referendu o zkrácení volebního období prezidenta ze sedmi na pět let předcházela řada faktorů.

Jak jsem již v předchozí části zmínila, kohabitaci, která v době působení prezidenta Chiraca byla, si způsobil sám, vyhlášením předčasných parlamentních voleb, které dopadly jinak, než očekával. Sám již zažil období kohabitace v roli ministerského předsedy, a poté i v roli prezidenta. Období kohabitace může částečně paralyzovat celý politický systém.

Iniciátorem tohoto referenda byl sám Chirac. Ve svém vyjádření pro veřejnost prohlásil: „Sedm let je příliš dlouhá doba, pět let je modernějších. Francouzi budou volit častěji“ (Duhamel 2001). Vyhlášení referenda však obnášelo i jiné důvody, než aby se modernizoval volební systém. Proč k iniciaci této změny došlo až na přelomu nového století?

Nápad zkrátit volební období prezidenta se objevil již dříve, ale nikdy nebyl zrealizován. První snahu zkrátit volební období projevil Georges Pompidou v roce 1973. To se nezdařilo, a to především z důvodu události, která v tu dobu probíhala, jednalo se o Jomkipurskou válku. Válka způsobila, že Pompidoua ztratil majoritní proizraelské voliče a reformní proces byl zastaven. Jeho nástupci Giscard d'Estaing a pak Mitterrand se vyhýbali tomuto problému, aby nedošlo ke zkrácení jejich vlastních podmínek ve vládě. Mitterrand se vzdal reformy, aby mohl být prezidentem celých 14 let (Duhamel 2001).

V roce 2000 spojili socialistický premiér Jospin, a bývalý prezident Giscard d'Estaing své úsilí vrátit otázku délky prezidentského mandátu na pořad dne. Reforma byla úspěšně a rychle přijata v obou komorách, podporována velmi širokým spektrem politických stran. Reforma byla vnímána jako velmi populární mezi politiky a každá strana jej viděla jako první krok ke zlepšení fungování francouzského politického systému (Bedock 2014: 7–8).

Důvod, proč Chirac referendum vyhlásil, mohla být jeho znavenost z období kohabitace, kterou zažil několik let. Navrhl tedy zkrácení mandátu na pět let, tedy na období shodné s funkčním obdobím vlády. Kromě sladění volebního kalendáře, měla tato reforma zabránit právě obdobím kohabitace. Předpokládalo se, že pokud budou volba prezidenta a volby do Národního shromáždění probíhat v tentýž rok, prezident získá v parlamentu stejně politicky orientovanou většinu (Duhamel 2001).

Ačkoliv reforma mohla být přijata i bez konaného referenda, Chirac byl vytrvalý ve svém rozhodnutí konzultovat to s francouzskými občany s cílem pokusit se vytěžit svojí vlastní popularitu z této reformy (Bedock 2014: 8). Chirac též podporoval reformu ze strategických důvodů, a to proto, že sám chtěl kandidovat v prezidentských volbách 2002, jenže on sám byl již v pokročilém věku. Bylo pro něj schůdnější vyhrát pětileté funkční období než podruhé vést úřad sedm let (Duhamel 2001).

Referendum se potýkalo s několika negativními aspekty. Během kampaně neustále klesala úroveň podpory. Úroveň podpory pro kladný výsledek referenda se snížila o 11 %, stejně tak očekávaná volební účast poklesla o 13 %. Co je pozoruhodné v tomto konkrétním referendu je apatie francouzských politických stran, které nedaly skoro žádnou energii na obhajobu reformy. Důvodem může být, že referendum bylo iniciováno prezidentem a také dojem, že výsledek referenda je hotová věc (Bedock 2014: 9).

Téměř všechny politické strany s výjimkou RPR viděly referendum jako příležitost, jak oslabit prezidenta. Jediná politická strana, která aktivně bojovala

proti referendu, byla malá RPF. Naopak neaktivnější strana, která obhajovala „ano“ v kampani, byla RPR Jacquese Chiraca (Bedock 2014: 9).

Nebylo pochyb, že reforma bude bez problémů přijata, ale překvapením byla velká voličská absence. Toto lze interpretovat jako veřejné odsouzení celé politické scény, která byla obviněna z nepoctivosti. Jen pár dní před konaným referendem byla zveřejněna videokazeta, kde je zmiňováno o korupčním jednání RPR i samotného Chiraca. I tento fakt ovlivnil bojkot voleb (Marlowe 2000).

Na závěr lze tedy zhodnotit, že konání tohoto referenda bylo vcelku zbytečné, jelikož by reforma byla přijata i bez konzultace s voliči. Ve výsledku toto referendum politickým elitám spíše uškodilo, než aby posílilo jejich pozici. Voliči vyjádřili svůj nesouhlas s konáním zbytečného referenda bojkotem. Tento bojkot byl ovlivněn několika faktory, a to jak zbytečností konání tohoto referenda, nepřilíš výraznou kampaní, korupčním skandálem a hlavně ignorováním důležitějších témat, která by mohla být voličům předložena k referendu. Pokud vezmeme v potaz výsledek referenda, jednoznačně došlo k posílení pozice prezidenta. Především tedy z důvodu, že sjednocením termínu prezidentských a parlamentních voleb by prakticky nemělo docházet k dalším kohabitacím. Prezidentovi je prakticky zaručeno, že v parlamentu získá většinu jeho vlastní strana. Pokud se podíváme na samotné referendum, zcela jistě jeho konání neposílilo postavení prezidenta a politických elit vůči voličům.

6.3 Referendum z roku 1992 o Smlouvě o EU

Referendum z roku 1992 o ratifikaci Smlouvy o EU, bylo druhé referendum konané v souvislosti s evropskou tematikou. Zda podrobit Maastrichtskou smlouvu ratifikaci prostřednictvím referenda nebo ne, to byla otázka pro prezidenta republiky té doby Françoise Mitterranda (Conchon – Duhamel – Jeanneney 1997: 1). Předem bylo jasné, že přijetí smlouvy nebude jednoduchý proces, vzhledem k průběhu schvalování v ostatních členských státech, zejména vzhledem k neúspěšnému referendu v Dánsku. Ve Francii situace naznačovala,

že Smlouva bude pravděpodobně přijata, ovšem s nepříliš velkou podporou (Bierre – Hassmann 1992: 40).

Samotné ratifikaci Smlouvy, musela předcházet revize ústavy, která proběhla bez problémů. Vše nasvědčovalo tomu, že není potřeba referendum k této otázce vyhlášovat. Smlouva nevyvolávala žádné větší kontroverze, z celkového pohledu byl parlament pro a voliči také. Přesto se prezident Mitterrand rozhodl svolat referendum na základě článku 11 Ústavy (Bohdálek 2005: 24–25). Toto referendum je oprávněný případ užití postupu podle článku 11, podíváme-li se na předmět hlasování, má jednoznačně důsledek na fungování institucí (Morel 1996: 75).

Navenek mělo svolání referenda posílit demokratické principy a veřejnost měla získat pocit, že Smlouva o EU znamená velmi významný krok kupředu ve vztazích na ES, že je nezbytně nutné, aby to odsouhlasili sami voliči (Bohdálek 2005: 25). V tomto rozhodnutí lze však sledovat také taktické úvahy Mitterranda vyhlásit referendum. Doufal, že se stejně jako Pompidou ukáže jako „dobrý Evropan“, jelikož proti Smlouvě stáli pouze komunisté a Národní fronta. Dále doufal, že posílí prezidentskou autoritu a rozdělí své politické oponenty (Bogdanor 1994: 56).

Prezident Mitterrand ovšem došel k zjištění, že referendum nelze tak snadno používat jako politický nástroj. V době vyhlášení referenda se zdálo být zřejmé, že Smlouva o EU bude snadno přijata. Ale oponenti s nenápadnou podporou části RPR, kteří vedli opoziční kampaň, udělali značný kus práce a v jednu chvíli to dokonce vypadalo, že ratifikace dohody nebude veřejností schválena. Nakonec byl výsledek opravdu těsný (Bohdálek 2005: 25). S volební účastí skoro 70 % byla podpořena pouze 51 % voličů. Výsledek byl velmi vzdálený původním očekáváním a podpoře, v něž Mitterrand věřil (Bogdanor 1994: 56).

Toto referendum ukázalo, že Smlouva o EU může být tématem, které je schopné polarizovat voliče proti leaderům většiny hlavních politických stran. Došlo zde k jedné z konfliktních linií - lidé versus politici (Bogdanor 1994: 59). Při

hledání důvodu, proč málem došlo k odmítnutí Smlouvy o EU, se objevil názor, podle něhož voliči kladou větší důraz na toho, kdo referendum svolal, než na předmět referenda (Bohdálek 2005: 26).

Oblíbenost prezidenta Mitterranda nebyla příliš veliká. Není proto překvapením, že když vládnoucí elity prohlásili, aby lidé volili ANO, konaná referenda v Dánsku a Francii se dostala do problémů (Bohdálek 2005: 26). Mitterrand dal jasně najevo, že konané referendum nespojuje se svým setrváním ve funkci. Pokud by se tak stalo, je možné, že díky nepopularitě mezi francouzskými občany, by Francouzi byli ochotni hlasovat proti Smlouvě o EU, pokud by tím zajistili odchod Mitterranda z funkce (Bogdanor 1994: 58).

Průzkumy veřejného mínění ukazují, že lze indikovat určité procento nelояálních voličů, tedy těch, kteří volí opačně, než jim doporučuje politická strana, kterou obvykle podporují. Počet těchto voličů se pohybuje okolo 10 %. Tento jev se začal projevovat již dříve, ale pozornost přitáhl až v roce 1992, neboť tehdy se týkal velkých voličských částí politických stran a byl jakýmsi indikátorem protestního chování vůči politickým elitám. Většina těchto nelояálních voličů se rozhodla volit nejen proti doporučení své strany, ale i proti doporučení prezidenta (Morel 1996: 76).

6.4 Referendum z roku 2005 o Evropské ústavní smlouvě

Zatím poslední konané referendum proběhlo v roce 2005 v otázce Evropské ústavní smlouvy. Toto referendum bylo v řadě třetí, které se věnovalo evropské tematice. Pravidelně jsou důležitá rozhodnutí spojená s evropskou integrací ve Francii předkládána v referendu (Pink 2005: 482).

Toto poslední referendum bylo ze všech tří konaných referend s evropskou tematikou patrně to nejdůležitější. Poprvé se hlasovalo nejen o evropské integraci, ale i o důležitých společensko-ekonomických rozhodnutích. Nicméně, stejně jako v případě voleb do Evropského parlamentu, význam tohoto referenda nebyl pouze evropský, ale také vnitropolitický (Perottino 2005: 216).

Dvojí význam referenda spočíval v tom, že při něm sice byla položena jasná otázka, ale francouzští voliči odpovídali na jiné otázky (Perottino 2005: 216). V mnoha případech to znamená, že hlasovali především o vnitropolitických a sociálních problémech či o otázce přistoupení Turecka nebo dalšího rozšiřování EU. Nejvíce ovšem převyšovaly odpovědi týkající se sociální situace (vysoká míra nezaměstnanosti, medializované domněnky, že polští instalatéři berou Francouzům práci) nebo politické situace (Font 2008: 308).

V rámci kampaně konané před referendem, zaujaly politické strany různé strategie. Existovaly subjekty, které navrhovaný text jednohlasně zamítaly či podporovaly a vyzývaly své voliče k hlasování „pro“ a „proti“. V tomto hlasování se potvrdila i zkušenost z referenda v roce 1992, kdy se hlavní politické strany rozdělily napříč politickým spektrem na dva tábory (Pink 2005: 485).

Nejsilnějším hlasem z prvního tábora, tedy z tábora pro přijetí smlouvy, byla nejsilnější pravicová strana UMP v čele s Nicolasem Sarkozym. Jednotliví představitelé této proprezidentské strany se snažili zvrátit nepříznivý vývoj, který naznačovaly jednotlivé odhady. Jedním z největších zastánců přijetí smlouvy byla středová UDF. Přestože vliv této strany byl v kampani poněkud limitovaný, důležitost této straně dodávala nejhörlivější zastánkyně ratifikace Simone Veil (Pink 2005: 485).

Rozporuplný postoj k otázce evropské ústavy je možné najít u opoziční PS. Oficiální stanovisko Françoise Hollanda znělo ve prospěch přijetí Smlouvy (De Benoist 2005: 191). Valná většina členů strany se spíše přiklonila do skupiny stoupenců NE, v jejímž čele stanul bývalý ministerský předseda Laurent Fabius. Kampan předcházející referendu tak otevřela spor uvnitř PS (Sitek 2005: 16).

Na druhé straně tábora se přece jenom našlo o něco více zastánců odmítavého stanoviska. Tradičními odpůrci byla pravicová Národní fronta, která kritizovala celý projekt evropské integrace. Další stranou zastávající NE v referendu bylo hnutí MPF v čele s Phillipem de Villierem. Ten kritizoval především

nedostatečné zdůraznění křesťanství (Pink 2005: 486). Důležitou součástí tábora odpůrců tvořili voliči levicových stran PCF, LO a LCR (Ivaldi 2006: 8).

Do diskuzí v rámci předvolební kampaně zasáhl i bývalý premiér Lionel Jospin, který tak vyjádřil podporu PS. Zúčastnil se oficiální kampaně PS při několika příležitostech především tím, že pronesl některé vlivné projevy v celostátních médiích na podporu Evropské ústavy (Ivaldi 2006: 4). Velmi výraznou osobností byl sám prezident Jacques Chirac, který referendum inicioval. Za jeho motivaci k vyhlášení referenda lze pravděpodobně označit snahu o zlepšení vlastní popularity. Před referendem se Chirac velmi často objevoval se svými projevy v televizi. Četnost jeho výstupů před referendem svědčí o tom, jakou váhu přikládal přijetí Evropské ústavy. Navíc jeho výstupy byly kolikrát tak naléhavé, že si vysloužil titul hlavního zástupce ANO (Sitek 2005: 16).

K hlavním faktorům, které částečně ovlivnily rozhodnutí a staly se hlavním bodem v rámci předvolební kampaně, je možné řadit několik témat. Z pohledu levice byla slyšet především kritika navrhovaného textu, za jeho přílišnou liberálnost, a že otevře dveře přílivu levné pracovní síly a zhorší již tak vysokou nezaměstnanost (Pink 2005: 486). Další téma, které uváděla především pravice, bylo tvrzení, že Smlouva je krokem k postupnému začlenění Turecka do EU, i když tato otázka se vůbec nestala předmětem hlasování. Francouzská představa o Turecku se neslučuje s pojetím, jak by měla vypadat země, která si zaslouží členství v EU. Silným faktorem byla nespokojenost s domácí politickou situací, především s premiérem Raffarainem a dlouho vládnoucím prezidentem Chiracem. (Pink 2005: 486–487).

Referendum se uskutečnilo 29. května 2005 a přineslo vítězství odpůrců Smlouvy. Vítězství odpůrců bylo s 54,67 % vcelku přesvědčivé (Ivaldi 2006: 1). Na základě předvolebních průzkumů byl však takovýto výsledek očekáván. Navzdory počátečním průzkumům, které předpovídaly vítězství ANO, v průběhu několika týdnů se situace obrátila ve prospěch NE (Font 2008: 306).

Referendum se ukázalo jako zvláště škodlivé pro prezidenta Chiraca a Socialistickou stranu. Toto selhání narušilo důvěryhodnost na národní a mezinárodní úrovni (Ivaldi 2006: 15). V tomto referendu se jasně ukázalo, že referendum o EU se dá velmi snadno spojit s otázkami domácí politiky. V případě, že voliči nejsou spokojeni s domácí politikou, může se jejich nespokojenost snadno odrazit i v takových otázkách, které s tímto problémem příliš nesouvisí. V té době byla u moci nepříliš populární vláda, která nebyla schopná potlačit anti-evropské činitele a ovládnout agendu referenda, a to navzdory příznivým počátečním vyhlídkám. Nepopulární vláda nedokázala dostatečně kontrolovat předvolební kampaň, nedokázala udržet nejkontroverznější aspekty týkající se EU mimo referendum. Odpůrci Evropské ústavy využili příležitosti, tedy nízké úrovně vládní popularity a podařilo se jim narážet na otázky spojené s problematikou EU (Font 2008: 313).

Toto referendum ve výsledku tedy nelze hodnotit jako příznivé pro politické elity. Přestože politické strany zastávající volbu NE dosáhly výsledkem svého, nelze tento fakt hodnotit jako posílení jejich postavení. Referendum vyvolalo krizi v Socialistické straně a uškodilo již tak nepopulárnímu prezidentovi. Ten neúspěch v referendu vyřešil poněkud překvapivě. Místo aby sám uznal porážku a vzdal se svého prezidentského postu, vyměnil na postu ministerského předsedy Jean-Pierra Raffarina za Dominique de Villepina (Sitek 2005: 16). Tímto rozhodnutím poškodil dlouho zavedený koncept, kdy byl úspěch či neúspěch spojován se setrváním prezidenta ve funkci.

7 Tematika referend

V této poslední kapitole se budu věnovat tematickému vymezení konaných referend. Referenda, která se konala za 5. republiky, lze podle povahy rozdělit do tří kategorií:

a) Referenda sloužící k provedení změn v rámci politického systému. Prezident se v tomto případě obrací na lid a obejde parlament. K tomuto typu referend lze řadit lidová hlasování konaná za prezidenta de Gaulla. Dále také referendum z roku 2000 v otázce změny délky prezidentského mandátu francouzského prezidenta.

b) Referenda zabývající se otázkou evropské integrace a jejího vlivu na Francii. K tomuto typu lze řadit referenda z let 1973, 1992 a 2005.

c) Referenda s tematikou regionálně – administrativních záležitostí spojených se správou daného území. U tohoto typu lze zmínit referendum z roku 1988 (Pink 2005: 483–484).

Zpočátku převládala referenda spíše zaměřená na regionálně - administrativní záležitosti a na změny v rámci politického systému, až postupem času se přidala referenda zaměřená na evropskou problematiku. Ve výčtu konaných referend nelze určit jeden z tematických okruhů, který by převládal nad ostatními. Problémy, kterých se referenda týkala, prostrídaly postupně všechny tematické okruhy.

První referendum v roce 1958 se tematicky řadí do okruhu změn v rámci politického systému. Následující dvě referenda se konala v otázce sebeurčení a nezávislosti Alžírsko, která spadají do okruhu regionálně - administrativních záležitostí (Bogdanor 1994: 52). Další dvě referenda se opět týkala změn v rámci politického systému. V roce 1972 se konalo první referendum s evropskou tematikou. V roce 1988 proběhlo zatím poslední z referend zabývajících se regionálně - administrativní záležitostí. Mezi dvěma referendy s evropskou

tématikou v letech 1992 a 2005, proběhlo ještě jedno věnující se změně v rámci politického systému (Vie Publique 2017).

Ve zbytku práce se stručně zaměřím na okruh referend, zabývajících se evropskou tématikou. K popisu tohoto okruhu jsem se rozhodla především proto, že pro Francii je evropská integrace důležitým tématem. Tuto skutečnost lze spojit především s faktem, že Francie je jedním ze zakladatelských států současné Evropské unie.

Referenda týkající se evropského integračního procesu jsou významná proto, že dodávají legitimitu EU a pomáhají zmenšit demokratický deficit. Názor veřejnosti na evropský integrační proces je nejlépe zřejmý právě z referend, jelikož občané mají příležitost vyslovit se k evropským otázkám (de Vreese 2004: 2).

Otázky evropské integrace lze ještě tematicky rozdělit do několika kategorií. Z prozatím realizovaných referend lze rozlišit pět typů referend: o posilování integračního závazku, o vstupu do ES/EU, o rozšíření ES/EU, o setrvání v ES/EU a o přijetí společné měny (Fiala – Pitrová 2005: 8). K tomuto výčtu lze přiřadit ještě jednu kategorii, a to v souvislosti s referendem o Ústavě EU (Fiala – Pitrová 2005: 9).

Na začátek je dobré si položit otázku, proč v referendech rozhodovat o evropských otázkách? Referendum může dodat legitimitu některým rozhodnutím, přispět k lepší informovanosti veřejnosti o daném tématu a přiblížit tak Evropskou unii občanům (Fiala – Pitrová 2005: 6–7). Politické systémy jsou všeobecně závislé na podpoře veřejného mínění a tím víc to platí pro EU, která nemá politický systém jasně definovaný. Referendum týkající se evropského integračního procesu, nabývá na významu, protože dodává legitimitu EU a pomáhá tak zmenšit demokratický deficit. Názor veřejnosti je nejlépe zřejmý právě z referend, protože se v nich občané se jasně vysloví k evropským otázkám (de Vreese 2004: 2–3).

Je však otázkou, zda referenda o evropské integraci jsou dostatečně vypovídající, protože předmět referenda je většinou tak složitý a komplexní, že bez odborného výkladu o něm občané nejsou schopni objektivně rozhodnout. Mnohokrát hlasují o komplikovaných smluvních textech. Z toho důvodu se pak většinou rozhodují podle svého postoje k vedoucím představitelům daného státu nebo podle všeobecného postoje k evropské integraci (Hobolt 2006: 156).

Na závěr této kapitoly celkově shrnu tematiku francouzských referend. Jak jsem již na začátku kapitoly uvedla, prozatím konaná referenda lze podle tématu rozdělit do tří okruhů. Z výše uvedeného přehledu referend lze zhodnotit, že občanům jsou předkládána témata související spíše s vnější politikou, nežli témata věnující se politice vnitřní. V případě referend týkající se vnitřní politiky, se objevují pouze referenda v rámci změny politického systému. Jak jsem již výše zmínila, francouzští občané by zcela jistě uvítali referendum s novým tematickým okruhem, především týkající se některé důležité vnitropolitické otázky.

8 Závěr

V bakalářské práci jsem se zabývala tématem přímé demokracie v politickém systému Francouzské republiky. Téma přímé demokracie jsem se rozhodla omezit na jeden konkrétní prvek z institutů přímé demokracie. Konkrétně jsem se zaměřila na referenda konaná za 5. republiky, tedy od roku 1958. V rámci práce jsem se nejprve věnovala vysvětlení pojmu přímé demokracie, a jaké jsou její formy. Toto seznámení s instituty přímé demokracie pokračuje navázáním na zakotvení institutu referenda ve francouzské ústavě. Následně jsem se věnovala jednotlivým referendům a v tematicky rozdělených kapitolách jsem hledala odpovědi na mé výzkumné otázky, které jsem si v rámci práce vytyčila.

O Francii lze říci, že patří k zemím, kde jsou referenda vyhlášována poměrně často. Tento fenomén byl zaveden za prezidenta Charles de Gaulla a za celé jeho funkční období mu byl přikládán poměrně velký význam. Sám de Gaulle referenda často využíval, a to především z důvodu, že tím sám posiloval své postavení. Toho dosahoval tím, že konaná referenda spojoval se svým setrváním ve funkci prezidenta. Tento fakt napomáhal vysoké volební účasti, která se pohybovala okolo 70–80 %. V roce 1969 referendum dopadlo neúspěchem a de Gaulle dostal svému prohlášení a následující den rezignoval na funkci prezidenta.

První z výzkumných otázek se zabývala volební účastí. U této otázky jsem se zaměřila na zjištění, zda jsou referenda pro voliče více atraktivní než prezidentské a parlamentní volby. Na začátek je dobré zmínit samotnou volební účast v rámci referend. Za de Gaulla se volební účast pohybovala ve vysokých číslech. Oproti svým následovníkům dokázal zmobilizovat velkou část obyvatelstva. Od roku 1969, tedy po jeho rezignaci, se již konaných referend nezúčastnilo tolik voličů, jako za jeho vlády. Od té doby jsou čísla volební účasti poměrně nestabilní, a volební účast se odvíjí pravděpodobně od tématu, které je jim v referendu předkládáno. Ze zjištěných čísel lze zhodnotit, že v posledních letech dokáže voliče mobilizovat jen evropská tematika referend. Vedle tématu referenda, které má na volební účast jistě velký vliv, je důležité zmínit i další

faktor, a to situaci na domácí politické scéně. I tento faktor může ovlivňovat nejen volební účast, ale výsledek samotného referenda. Voliči mohou v rámci nespokojenosti s domácí politikou protestovat, a to jak volební neúčastí, tak i volbou proti doporučení politických elit. V souvislosti s porovnáním volební účasti referend, prezidentských a parlamentních voleb, jsou v průměrných číslech referenda nejméně voličsky vyhledávána. Prezidentské volby si drží dlouhodobý standard vysoké volební účasti, a to především z důvodu důležitého postavení prezidenta. Volby do Národního shromáždění si v průměru udržují poměrně také vysoká čísla, ale v posledních letech dochází k postupnému úpadku zájmu. Toto může být způsobeno především konáním prezidentských voleb před volbami do Národního shromáždění. Volební účast referend je tedy v průměru nejslabší, neznamena to ovšem, že konané referendum se zajímavou tematikou, nemůže mobilizovat velkou část voličů.

V případě druhé výzkumné otázky jsem se zabývala vlivem referend na politický systém a jeho aktéry. Pro podrobnější popis jsem si vybrala tři referenda. Referendum z roku 2000 v období kohabitace a další dvě z let 1992 a 2005 v otázce evropské integrace. První zmíněné proběhlo v období kohabitace, tedy v situaci, kdy vládnoucí prezident a ministerský předseda byli z různých politických stran. Tato situace může částečně paralyzovat politický systém, jelikož zde může docházet k neshodám. Právě z důvodu zmíněné kohabitace bylo toto referendum vyhlášeno, aby se sladil volební kalendář prezidentských a parlamentních voleb, a již tak k žádným kohabitacím nedocházelo. Toto referendum bylo vcelku zbytečné, jelikož reforma by byla schválena i bez konaného referenda. Prezident Chirac v tom však viděl posílení svého postavení. Ten již však v době vyhlášení referenda nebyl příliš populární, a tento krok mu na popularitě zcela jistě nepřidal. Fakt, že toto referendum neposílilo popularitu ani prezidenta, ani politických stran, lze vysledovat právě v historicky nejnižší volební účasti 30,19 %. V době konání referenda nebyla situace na domácí politické scéně příliš dobrá a lidé brali toto referendum jako zcela zbytečné a rozhodli se ho částečně bojkotovat. Jako posilující prvek z tohoto referenda lze brát jeho výsledek, který dopadl kladně, tudíž došlo

k sjednocení prezidentského a parlamentního mandátu na pět let. Toto posílilo postavení prezidenta, jelikož se očekává, že zvolený prezident získá i většinu v parlamentu.

Referendum z roku 1992 bylo druhé v řadě s evropskou tematikou. Svolání referenda mělo posílit demokratické principy a veřejnost měla získat pocit, že Smlouva o EU znamená velmi významný krok kupředu ve vazbách na ES, že je nezbytně nutné, aby to odsouhlasili sami voliči. V tomto rozhodnutí však lze sledovat taktické záměry prezidenta Mitteranda. Ten v referendu spatřil příležitost posílit prezidentskou autoritu a rozdělit své politické oponenty. Prezident Mitterand ovšem zjistil, že referendum nelze tak snadno používat jako politický nástroj. V době vyhlášení referenda se zdálo být zřejmé, že Smlouva o EU bude snadno přijata. Ale oponenti s nenápadnou podporou části RPR, kteří vedli opoziční kampaň, udělali značný kus práce a v jednu chvíli to dokonce vypadalo, že ratifikace dohody nebude veřejností schválena. Dohoda nakonec velmi těsným výsledkem schválena byla. Toto referendum ukázalo, že Smlouva o EU může být tématem, které je schopné polarizovat voliče proti leaderům většiny hlavních politických stran. Ve výsledku tedy ani toto referendum nelze považovat za úspěšné pro posílení pozice politických elit.

Poslední konané referendum z roku 2005 bylo také zaměřeno na evropskou otázku. Toto poslední referendum bylo ze všech tří konaných referend s evropskou tematikou patrně to nejdůležitější. Význam referenda nebyl pouze evropský, ale i vnitropolitický. V době konání referenda nebyla situace na domácí půdě příliš příznivá. V čele státu stál nepříliš populární prezident, země se potýkala s vysokou nezaměstnaností a všeobecně situace nebyla příliš pozitivní. V rámci referenda došlo napříč politickými stranami k vytvoření dvou táborů. Jedni byli pro přijetí Smlouvy, druzí její přijetí odmítali. V rámci předvolební kampaně byli slyšet spíše odpůrci Smlouvy, kteří měli poměrně přesvědčivé argumenty, proč se v referendu vyjádřit pro NE. V průběhu předvolební kampaně se povedlo rozpoutat krizi uvnitř Socialistické strany. V tomto referendu se jasně ukázalo, že referendum o EU se dá velmi snadno

spojit s otázkami domácí politiky. V případě, že voliči nejsou spokojeni s domácí politikou, může se jejich nespokojenost snadno odrazit i v takových otázkách, které s tímto problémem příliš nesouvisí. Toto referendum ve výsledku tedy nelze hodnotit jako příznivé pro politické elity. Přestože politické strany zastávající volbu NE dosáhly výsledkem svého, nelze tento fakt hodnotit jako posílení jejich postavení. Referendum vyvolalo krizi v Socialistické straně a uškodilo již tak nepopulárnímu prezidentovi.

Poslední z výzkumných otázek se týkala tematického vymezení referend. V případě Francie je kategorizace poměrně snadná, jelikož všechna doposud konaná referenda se zabývala pouze třemi tematicky odlišnými okruhy. Ve francouzském případě lze tedy rozlišovat kategorie referend sloužící k provedení změn v rámci politického systému. K tomuto typu patřila především lidová hlasování konaná za de Gaulla nebo například hlasování z roku 2000 v rámci změny délky prezidentského mandátu. Další kategorií jsou referenda s otázkami týkajícími se evropské integrace. Tato referenda proběhla do současné chvíle zatím tři. A poslední z kategorií se týká regionálně – administrativních záležitostí. V tomto případě se to týkalo například dvou referend v otázce sebeurčení a nezávislosti Alžírsko. Témata, kterými se referenda zabývají, jsou pro mobilizaci voličů velmi důležitá. Pokud se jedná o atraktivní téma nebo o důležitou otázku, můžeme říci, že lze očekávat vysokou volební účast. Pokud sami voliči vyhodnotí, že téma referenda je nezajímavé nebo zbytečné, dají najevo svůj nezájem neúčastí na rozhodnutí. V případě referend jsou voličům předkládána spíše témata týkající se vnější politiky než politiky vnitřní. Z názoru Francouzů však lze zhodnotit, že by uvítali referenda týkající se některých důležitých otázek domácí politiky. Politické elity vyhláší referendum pouze v případě, že si jsou výsledkem poměrně jistí a výsledek dopadne podle jejich představ. Poslední referendum se konalo v roce 2005, od té doby nebylo další vyhlášeno. Již delší dobu se ve Francii hovoří o možnosti konání referenda v otázce setrvání Francie v Evropské unii. Tato otázka získala ještě na intenzitě po konání Brexitu ve Velké Británii. Zda k vyhlášení opravdu dojde, lze v této chvíli pouze spekulovat.

9 Seznam literatury

Bedock, Camille (2014). Referendums on the reform of political institutions: a comparison of France, Italy and Ireland before and after the start of the crisis. *The European Consortium for Political Research*. 3. 9. 2014 (<https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/107167ec-62fb-44ec-b751-8b054a37ba2a.pdf>, 22. 3. 2017).

Bierre, Christine – Hassmann, Volker (1992). Non-victory in France's Maastricht referendum. *EIRInternational* 19 (39), s. 40–41.

Bogdanor, Vernon (1994). Western Europe. In: Butler, David – Ranney, Austin eds., *Referendums Around the World* (Washington, D. C.: The AEI Press), s. 24–97.

Bogdanovskaia, Irina (2014). The Legislative Bodies in the Law - Making Process. *NATO*. 8. 3. 2014 (<http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/bogdanovskaia.pdf>, 1. 3. 2017), s. 14–33.

Bohdálek, Miroslav (2005). Francie. In: Fiala, Petr – Pitrová, Markéta eds., *Evropská referenda* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury), s. 19–28).

Budge, Ian (2009). Direct Democracy. In: Rhodes, Roderick Arthur William – Binder Sarah A. eds., *The Oxford Handbook of Political Institutions* (Oxford: Oxford University Press), s. 595–604.

Císař, Ondřej (2003). Občanský republikanismus a deliberativní demokracie. In: Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír eds., *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Masarykova univerzita), s. 84–106.

Conchon, Georges – Duhamel, Olivier – Jeanneney, Jean-Noel (1997). Grandes batailles de la République: L'Europe: Maastricht (1992). *CNDP* (<http://www2.cndp.fr/archivage/Valid/1101/1101-7177-7135.pdf>, 27. 11. 2016).

- Constitutional council (2015). *CONSTITUTION* (http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution.pdf, 22. 3. 2017), s. 1–40.
- Česká televize (2010). *Charles de Gaulle: „Francie bude veliká, nebo nebude vůbec“* (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1434818-charles-de-gaulle-francie-bude-velika-nebo-nebude-vubec>, 4. 3. 2017).
- Dahl, Robert (2001). *O demokracii: Průvodce pro občany* (Praha: Portál, s.r.o.).
- De Benoist, Alain (2005). On the French Referendum. *Telos* 2005 (131), s. 190–192.
- de Vreese, Claes H. (2004). Why European Citizens Will Reject the EU Constitution. *Center for European Studies at Harvard University* (<http://aei.pitt.edu/9039/1/deVreese.pdf>, 28. 3. 2017), s. 2–17.
- Duhamel, Olivier (2001). France's New Five-Year Presidential Term. *Brookings*. 1. 3. 2001 (<https://www.brookings.edu/articles/frances-new-five-year-presidential-term/>, 23. 3. 2017).
- Duverger, Maurice (1980). A New Political System Model: Semi-Presidential Government. *European Journal of Political Research* 8 (2), s. 165–187.
- Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (2005). Úvod: Význam a funkce evropských referend. In: Fiala, Petr – Pitrová, Markéta eds., *Evropská referenda* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury), s. 5–13.
- Font, Nuria (2008). The Domestic Politics of the EU in the Constitutional Treaty Referendums. *Perspectives on European Politics & Society* 9 (3), s. 301–315.
- Geoghegan, Tom (2012). French election: Why is turnout so high? *BBC*. 24. 4. 2012 (<http://www.bbc.com/news/magazine-17812595>, 9. 3. 2017).
- Henley, Jon (2000). French poll sounds alarm to political elite. *The Guardian*. 26. 9. 2000 (<https://www.theguardian.com/world/2000/sep/26/jonhenley1>, 9. 3. 2017).

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír (2003). Fenomén demokracie. In: Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír eds., *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Masarykova univerzita), s. 15–46.

Hobolt, Sara Binzer (2006). Direct democracy and European integration. *Journal of European Public Policy* 13 (1), s. 153–166.

Hospodářské noviny (2001). *Francii šokoval nezájem voličů o nedělní referendum* (<http://archiv.ihned.cz/c1-763755-francii-sokoval-nezajem-volicu-o-nedelni-referendum>, 6. 3. 2017).

Ivaldi, Gilles (2006). Beyond France's 2005 Referendum on the European Constitutional Treaty. *West European Politics* 29 (1), s. 47–69.

Jirásková, Věra (1998). Reprezentativní a přímá demokracie. In: Pavlíček, Václav a kol., *Ústavní právo a státověda: I.díl Obecná státověda* (Praha: Linde Praha a.s.).

Knapp, Andrew (2004). *Parties and the Party System in France. A Disconnected Democracy?* (New York: Palgrave Macmillan).

Kučera, Rudolf (2012). *Politická historie demokracie* (Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně).

Laurent de Boissieu (2014a). Élections présidentielles. *France Politique*. 26. 10. 2014 (<http://www.france-politique.fr/elections-presidentielles.htm>, 7. 3. 2017).

Laurent de Boissieu (2014b). Élections législatives. *France Politique*. 16. 2. 2014 (<http://www.france-politique.fr/elections-legislatives.htm>, 7. 3. 2017).

Madej, Małgorzata (2008). Cohabitation: The Parliamentary Aspect of the French Semi-Presidential System. *Polish Political Science* 37 (2008), s. 184–207.

Marcus, Jonathan (1988). French Politics after the Elections. *The World Today* 44 (10), s. 173–176.

- Marlowe, Lara (2000). French break apathy record in referendum. *The Irish Times*. 25. 9. 2000 (<http://www.irishtimes.com/news/french-break-apathy-record-in-referendum-1.1124264>, 21. 3. 2017).
- Morel, Laurence (1996). France: Towards a less controversial use of the referendum? In: Gallagher, Michael – Uleri, Pier Vincenzo eds., *The referendum experience in Europe* (London: Palgrave Macmillan UK), s. 66–85).
- Pechanec, Pavel (2011). *Přímá demokracie v České republice* (Praha: Wolters Kluwer).
- Perottino, Michel (2001). Proměny francouzského politického systému: změna délky mandátu Prezidenta republiky. *Politologická revue* 7 (2), s. 110–122.
- Perottino, Michel (2005): *Politický systém Francie* (Praha: Slon).
- Pink, Michal (2005). Francouzské referendum v květnu 2005. *Politický časopis* 12 (4), s. 482–499.
- Rousseau, Jean Jacques (1949). *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva* (Praha: V. Linhart).
- Shugart, Matthew Søberg (2005). Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns. *French Politics* 3 (3), s. 323–351.
- Sitek, Pavel (2005). Francouzské referendum o euroústavě. *Mezinárodní politika* 29 (7), s. 15–17.
- Smith, Michael L. (2007). *Přímá demokracie v praxi: politika místních referend v České republice* (Praha: ISEA).
- Vie Publique (2017). *Les référendums de la Ve République et leurs résultats* (<http://www.vie-publique.fr/decouverte-institutions/citoyen/approfondissements/referendums-ve-republique-leurs-resultats.html>, 3. 3. 2017).

10 Résumé

This thesis describes the topic of direct democracy in the French Republic. In this thesis I focus mainly on the referendums, which have been held since 1958. The referendum institute is relatively often used in the French Republic. It is the most widespread contemporary form of direct democracy. Voters are invited to vote and express their opinion on some national or international issues. The main aim of this thesis is to evaluate the influence of direct democracy on the political scene in the French Republic.

The first part of the thesis is focused on familiarization with basic concepts associated with direct democracy. The main attention is focused on familiarization with the term referendum. With this term I work in the next part of the thesis.

The second part deals with the detailed elaboration of the referendums. I first mention the overview of all the referendums that have ever held. I mention when the referendums were held, on what issues, what was the turnout and was the result. In the next part, I focus on comparing the electoral participation of referendums, presidential elections and elections to the National Assembly. I also focus on the influence of referendums on the functioning of the political system. In this case, I chose three specific referendums from 1992, 2005 and 2005. In the last part the thesis deals with the thematic definition of referendums.